

concepte societat andalusina (p. 329), com aquell que representaria *l'èlit terratinent muladí, majoritàriament formada pels Banú Qasí* (p. 348). Entenem que s'està referint a l'assimilació cultural de la població autòctona i que ell la situaria vers els segles X-XI, com la datació que atorga als diversos components del paisatge rural que descriu. Igualment i com suposava a Castellldans, aquí també les fortificacions de Barbens i de la torre de la Guàrdia d'Urgell pensa que delatarien l'existència de dues alqueries, una consideració que fa extensiva al cas de Palau d'Anglesola. Al capdavant dedueixo que quan parla d'alqueria vol dir que hi viuria molta gent, mentre que la població de les almúnies seria més reduïda, dos usos imprecisos que són tan originals com desafortunats.

Un voldria ser indulgent amb l'investigador que comença o amb qui s'interessa per l'etapa andalusina de les terres de Lleida, tant necessitada com és d'estudis específics. No puc ser-ho, però, amb qui invoca reiteradament el rigor científic i l'arqueologia sense aportar proves suficients d'haver practicat ni una cosa ni l'altra, tot emprant apriorismes no contrastats i proposant greus confusions conceptuals. No és el primer cop que això passa en l'àmbit del medievalisme acadèmic, on ha ben arrelat una nova espècie de pseudo-arqueòlegs que menyspreen obertament els documents arqueològics, sovint amb l'excusa de la carència de dades o de preteses innovacions. Sóc conscient que l'arqueologia, pròpiament dita, pot resultar inapropiada per donar satisfacció a les exigències del cicle curricular d'un historiador medievalista actualment. També conec, però, les notables aportacions de nombrosos arqueòlegs, aquí ignorades o menystingudes, que han contribuït molt més que això al coneixement científic de l'Edat Mitjana i d'Alandalús, fins i tot en terres de ponent. Qualque cosa no rutlla en la taifa de Lleida.

RAMON MARTÍ

Universitat Autònoma de Barcelona

Rosanna CANTAVELLA (ed.), *El Facet. Una ars amandi medieval*. València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, 342 pp. (Biblioteca Sanchis Guarner). ISBN 978-84-9883-651-6.

Composat probablement a la primera meitat del segle XII, el poema titulat *Facetus* "Moribus et vita" –amb l'afegit de les primeres paraules amb què s'inicia el poema per tal de distingir-lo d'un altre poema d'igual títol i que es coneix com a *Facetus* "Cum nihil utilius"– és, juntament amb el *Pamphilus*, la primera obra medieval en què s'aplica l'erotodidactisme a la manera d'Ovidi. Ambdues obres gaudiren d'una gran popularitat, inspiraren moltes altres obres i d'elles se'n feren ben aviat traduccions a altres llengües. És el cas del *Facet*, la versió catalana, molt amplificada, del *Facetus* "Moribus et vita". En efecte, el *Facet*, datat a la primera meitat del segle XIV, conté 1742 versos en noves rimades occitanocatalanes enfront el *Facetus* "Moribus et vita", que està format per 510 versos compostos en díctics elegíacs. Ambdós poemes són alhora manuals d'urbanitat i *artes amandi*, unes *artes amandi* que acaben, com no és estrany a l'Edat Mitjana, amb uns *remedia amoris* que es configuren com una re-

provació de l'amor i, especialment, de les dones. Així, el *Facet*, que recull la tradició de les adaptacions pseudoovidianes medievals però també la tradició trobadoresca, es configura com la més extensa art de seducció de la cultura catalana baixmedieval, i una de les més interessants de l'Europa cristiana.

Després d'un immerescut viacrucis editorial de setze anys, veu la llum, en la Biblioteca Sanchis Guarner, *El Facet. Una ars amandi medieval. Edició i estudi* a càrrec de Rosanna Cantavella, gran especialista en el *Facet* i en la literatura medieval catalana, als que ha dedicat importants treballs. Cantavella acompanya l'edició del poema d'un extens estudi de les referències socioculturals i literàries de l'època que ajuda a comprendre la cultura medieval europea que el va generar. Així, l'obra de Cantavella consta d'una àmplia i rica introducció on analitza acuradament el *Facet* català en les seves tres vessants de manual d'urbanitat, *ars amandi* i eròtica pràctica, situa l'obra en el seu context sociocultural i literari, examina els aspectes codicològics del manuscrit que el transmet íntegrament, presenta un estudi mètric i lingüístic del poema i aborda els problemes de datació i les relacions amb l'original llatí i amb la versió francesa. Tot seguit, realitza una lectura detallada del *Facet*, on para esment als aspectes culturals més significatius i els glossa, la qual cosa facilita la comprensió del poema i alhora proporciona la contextualització de les referències culturals.

Segueix l'edició del *Facet* català a partir de l'únic manuscrit on es llegeix sencer, el manuscrit 381 de la Biblioteca Inguibertina de Carpentras. Cantavella acompanya l'edició d'unes notes on especialment resol dificultats de lectura i assenyala els versos que són adaptació del *Facetus* llatí i els que no tenen equivalent al text llatí. A més, com que els versos 496-529 del *Facet* van ser utilitzats en dues cartes del segle XV, molt similars entre elles, conservades a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en les notes explicita també les variants que presenten alteració de significat respecte al manuscrit base. Mostren aquests testimonis, transcrits sencers en l'apèndix tercer, que la consideració del *Facet* pervivia en el temps.

Consta l'obra de tres apèndixs. En el primer l'autora publica el *Facetus* llatí, en una versió que segueix l'establerta per Morel-Fatio, però que incorpora aquelles petites variants trobades a un manuscrit de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona datat en el pas del segle XII al XIII, manuscrit que testimonia la coneixença del *Facetus* a Catalunya no gaire temps després de la seva redacció. S'ofereix igualment el text fragmentari del *Facetus* conservat en el ms. 309 de la Biblioteca de Catalunya, datat al s. XIV o al pas del XIV al XV. En el segon apèndix es dóna una utilíssima taula de correspondències entre el *Facetus* llatí i la reelaboració catalana, mentre que el tercer apèndix, com dèiem, ofereix el text de les dues cartes del segle XV que reproduïxen els versos 496-529 del *Facet*. Clou l'obra un útil glossari, un índex temàtic i el recull de referències bibliogràfiques.

Per copsar la importància d'aquesta edició i estudi, cal dir que fins al moment l'única edició del *Facet* català, i també del llatí, era la que va publicar al 1886 Alfred Morel-Fatio (*Mélanges de littérature catalane. III. Le livre de courtoisie*, "Romania" 15, 1886, pp. 192-235, esp. 224-235). Era del tot imprescindible, per tant, una nova edició crítica d'aquest singular poema didàctic i Cantavella ho porta a terme de forma magistral acompanyant-la d'un extens i exhaustiu estudi filològic, lingüístic, cultural i literari.

El que ens resta ara és esperar un estudi i edició semblants de la font del *Facet* català, el *Facetus* “Moribus et vita”, ja que l’edició que en feu Alfred Morel-Fatio al 1886 a partir de cinc manuscrits no tenia altra finalitat que la de servir de referència per a la comparació amb la versió catalana del segle XIV, que era l’objecte principal del seu treball. No pretenia realitzar una edició crítica sinó només oferir un text força correcte; en paraules seves: *On s’est attaché ici, non pas à établir un texte dit critique qui eût nécessité l’examen de tous les manuscrits connus, mais simplement à donner de ce Facetus un texte suffisamment correct. Quand il a fallu choisir entre diverses leçons, on a pris celle qui se rapprochait le plus du catalan* (Morel-Fatio, 1886, p. 224). Manca, doncs, insistim, una edició crítica de l’obra així com un estudi que abordi les relacions entre aquest poema i els *Pseudo-Ars amatoria* i *Pseudo-Remedia amoris*, poemes que han tingut una transmissió independent i que són el nucli central del poema *Facetus* “Moribus et vita” (vv. 131-384), desconeixent-se si eren preexistents o si s’hi van incorporar amb posterioritat. Certament, l’edició crítica del text llatí creiem que podria deixar més clares les relacions entre l’original i la reelaboració catalana.

En tot cas, felicitem-nos ara perquè finalment s’hagi publicat aquesta excel·lent edició crítica i comentada del *Facet*.

MERCÈ PUIG RODRIGUEZ-ESCALONA
Universitat de Barcelona

Eduardo CARRERO SANTAMARÍA (coord.), *Arquitectura y liturgia. El contexto artístico de las consuetas catedralicias en la Corona de Aragón*, Palma, Objeto Perdido, 2014, 482 pp. ISBN 978-84-15592-23-5.

Sense ànim de caure en tòpics o afirmacions apressades mancades d’objectivitat, aquest és un d’aquells llibres que estan cridats a ser un referent essencial i ineludible dins el seu àmbit d’estudi, el de la litúrgia en interacció amb la història de l’art. L’antiga Corona d’Aragó és una àrea de la qual es conserva un conjunt de costumaris litúrgics excepcional en el context europeu, que malauradament ha estat molt poc aprofitat per la historiografia artística. Aquests manuscrits aporten un inabastable conjunt de dades sobre com retaules i mobiliari litúrgic van participar de les celebracions que es van desenvolupar a l’interior d’aquests edificis, sobre les circulacions interiors que aquestes festivitats motivaven, o al voltant de l’estructuració del presbiteri i el cor. Tot plegat ajuda a la comprensió dels edificis medievals i del que hi succeïa a dins, i més si es tracta de temples que han patit transformacions posteriors.

El text d’Eduardo Carrero sobre la litúrgia a la catedral de Barcelona destaca per la novedosa interpretació que fa de la topografia de l’altar major a través dels segles, en especial quan es refereix al sepulcre de Santa Eulàlia, l’altar de les misses matinals i el de la Santa Creu, la retrocapella, o a les interaccions del presbiteri amb els successius cors. Destaca, igualment, la nova lectura que fa de l’espai del qual disposava el rei Martí l’Humà a la catedral, la fins ara considerada tribuna, i que l’autor interpreta com una capella elevada privativa del monarca. En un altre capítol del llibre, Carrero aborda l’estudi de les dues consuetes de la catedral de la Seu d’Urgell, una de les quals és de les més antigues conegudes en el context hispà, ja que data del